

דוד צרי

ברית ראשונים

לימוד הפרשות העוסקות בבריתות הראשונות בין א-לוהים לאדם.

כחלק מניסיון לעיין במושג הברית בכלל, ובתנ"ך בפרט, עסקתי בניתוח הפרשות הראשונות בתורה העוסקות בבריתות. במאמר זה הוא סיכום של לימוד זה.

א. ברית ה' לנח

עם אדם הראשון לא מצינו שנכרתה ברית¹ הבריתות הראשונות אשר מצינו במפורש נכרתות בין אלקים לאדם הן בריתות ה' לנח.

תחילה, קודם כניסתו אל התיבה אנו קוראים: "ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ... והקימותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה... ומכל החי... תביא אל התיבה להחיות איתך"². כאן, על רקע "קץ כל בשר בא לפני"³ ו"כל אשר בארץ יגוע"⁴ באה הבטחת ה' לנח להקים את בריתו עמו, שמתוך כל עולם החי כולו, ינצלו הוא, משפחתו, והחיות שיאסוף אליו. נראה, שענינה של הברית כאן הוא הבטחה מוצקה ככל האפשר להצלה, אך קיים בה גם המאפיין של בחירה, הוצאת זה אשר "מצא חן בעיני ה'"⁵ מכלל "כל בשר", והצלתו.

בצאת נח מן התיבה "ויבן מזבח לה'... ויעל עולות במזבח. וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר לא אוסיף לקלל את האדמה בעבור האדם...⁶. הקרבן מבטא את תודתו של נח על הצלתו, על הצלת הפליטה. הוא מבטא, שמתוך הטרגדיה שנתגלתה לעניו הכיר נח בכך שקיומה של המציאות אינו מובטח, אינו יציב ועומד על רגליו שלו, אלא הכל ביד

1 אמת, שניתן להצביע על מספר סממנים של ברית הפזורים בפרקים הראשונים של ספר בראשית, כגון ההבטחה - או הציווי - "פרו ורבו" (בראשית א', כב), התפקיד "לעבדה ולשמרה (פועל המתיחס תדיר לברית)" (ב', טו), והציווי הכפול: "מכל עץ הגן אכל תאכל; ומעץ הדעת... לא תאכל" (שם טז). חז"ל (סנהדרין לח ע"ב) אף מתייחסים אל אדם הראשון כ"מושך בעורלתו", דהיינו כמפר ברית ומתכחש לה, אולם לא מצינו בפרשות אלה לא את המילה ברית או נרדפת לה, ואף לא מבנה של ברית. והדברים צריכים הרחבה ובידור, ואכמ"ל.

2 בראשית ו', יז-כ. במאמר זה, מראי מקומות ללא ציון ספר, הם לספר בראשית

3 שם יג.

4 שם יז.

5 שם ח.

6 ח', כ-כא.

האלקים. על כן, אולי, הוא מעלה "מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור"⁷. גם בניית המזבח דווקא, כבנין הראשון לאחר חובנו של העולם, מבטאה את ההכרה שקיומו ובנינו של העולם, בהיותו לה'. "וירח ה' את ריח הניחוח"⁸. כשמקבל עליו האדם הכרה זו - הרי זה ש"יצר מחשבות ליבו רק רע כל היום"⁹ שוב אינו סיבה להשחתת העולם אלא להיפך: "ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי"¹⁰. זהו בסיסה של הברית: הכרת החלש בחולשתו היא הפותחת את הפתח לכך שיקבל הבטחת שלום והגנה מן התקיף ממנו. כאן באה הברית עצמה, והיא כוללת התחייבויות של שני הצדדים: "ולא אוסיף עוד להכות את כל חי... זרע וקציר... לא ישבותו"¹¹ הבטחת הפריון, והבטחת העצמה לאדם: "ומוראכם וחיתכם יהיה על כל חייית השדה"¹². כנגד זה מתחייבים האדם והמציאות ("מיד כל חיה אדרשנו"¹³) להשמר לא להשחית, ולהיפך - לפעול לבנית העולם: "ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה"¹⁴ (מהכפילות בין פסוקים א ו-ז נראה שכאן יש לפרש זאת כציווי ולא כברכה). כאן באה מעין חזרה, המנסחת את הדברים כברית חוזית: "ואני הנני מקים את בריתי אתכם... ואת כל נפש החיה... מכל יוצאי התבה..." והקימותי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ"¹⁵. על ברית זאת ש"לא יהיה עוד יהיה עוד המים למבול" בא אות הקשת¹⁶. האות הוא דוקא "בענני ענן על הארץ", כאשר מתגברים המים הזדונים, בא האות ומזכיר "ברית עולם": את הבטחת ה' מזה, אך גם את הבטחת האנושות והמציאות כולה לבנות ולנטוע - ולא לשבור ולנתוץ, להאביד ולהרוס. זו הברית העומדת בבסיס הקיום האנושי: הבטחת ה' מזה, והאנושות מזה לשמור על העולם ולבנותו. ואמנם, ברית נח מוזכרת אצל שנים מן הנביאים כדוגמה לברית שאין לה הפרה.

7 שם כח.

8 שם כא.

9 ו', ה.

10 ח', כא.

11 שם כא-כב.

12 ט', ב.

13 שם ה.

14 שם ז.

15 שם ט-יא

16 בענין הקשת יש הרבה להאריך ואין כאן מקומו. לעניננו יש להעיר, שאולי בקשת עצמה מגולם תכנה של ברית זו. מחד, הקשת היא השתקפות אור, ריבוי גוונין, פאר. יש בה מגילוי כבוד ה' (ע' כתובות עז ע"ב) מאידך, קשת היא כלי המלחמה. הקשת נראית דוקא כשמש וגשם משמשים בעירבוביא, ללמדך שחושך ואור מעורבים: אמנם אין מקום להכרתת עולם, אך יש לעשות שוב בדק ותיקון. אולי לכן בימיו של צדיק אין נראית הקשת (עיין למשל כתובות עז ע"ב) - באשר הוא מתקן את אשר עיוותו אחרים. וע' בזה"ק במדבר דף רל"א.

ישעיהו¹⁷ מבטיח: "כי מי נח זאת לי, כאשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ, כן נשבעתי מקצוף עליך ומגעור בך. (ושם בהמשך¹⁸: "ואכרתה לכם ברית עולם.."). כמוהו גם ירמיהו¹⁹: "אם לא בריתי יומם ולילה²⁰ חוקות שמים וארץ לא שמתי - גם זרע יעקב ודוד אמאס מקחת מזרעו מושלים... כי אשיב את שבותם וריחמתים".

ב. בריתות אברהם

1. ברית בין הבתרים

עם אברהם אבינו נכרתו שתי בריתות: "ברית בין הבתרים"²¹, ו"ברית מילה"²². נראה שהבנת ענין של בריתות אלה תקל מתוך הנגדתן זו לזו. בברית בין הבתרים פוגשים אנו לראשונה ברית של ה' לאברם. אמנם קדם לכך (ע"פ פשט המקראות), הציווי "לך לך" וההבטחה "ואעשה אותך לגוי גדול" אך שם היה רק ציווי והבטחה, ולא ברית. אולי זו משמעותה של פתיחת פרשת ברית בין הבתרים: "אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד"²³. עד כאן היה אברם ככל אדם, אלא שנצטוו מצוה מסוימת והובטח לו שכר עליה (שהיה מקום לחשוש שיאבדו מסיבות כלשהן - ראה רש"י²⁴ כאן: "שמא קיבלתי שכר על כל צדקותי"). זהו הבסיס לחששותיו של אברם: "מה תתן לי"²⁵, במה אדע כי אירשנה"²⁶. על בסיס בקשותיו-שאלותיו אלה של אברם, כורת איתו ה' ברית.

היסוד המודגש בברית בין הבתרים הוא היציאה וירושת הארץ: "אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה"²⁷; "ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ודור רביעי ישובו הנה"²⁸. ואכן, אחד מגווני המילה "ברית"

17 נ"ד, ט.

18 נ"ה, ד.

19 ל"ג, כה.

20 הפשט כאן, כפי שמפרש למשל "דעת מקרא", הוא ש"בריתי יומם ולילה בא בתקבולת ל"חוקות שמים וארץ", והנביא מקיש את קביעות חוקיות הטבע לקביעות בחירת זרע יעקב ודוד.

21 בראשית ט"ו.

22 שם י"ז.

23 שם, א.

24 ד"ה אחר הדברים האלה.

25 שם

26 או, כפי שמציג זאת פרופ. י. אליצור במאמרו "ברית בין הבתרים" (בתוך: הגות במקרא, כרך רביעי.), החשש היה שההבטחה תתממש במישור סימלי

27 ט"ו, ז.

28 שם, טז.

הוא הוראת הברירה, הבחירה מקרב אחרים הנדחים²⁹.

תפקידו של אברם בברית בין הבתרים הוא "להשיב את העיט מעל הפגרים". ה' הוא הפועל, וגילויו - תנור העשן ולפיד האש - עובר בברית. אין אנו מוצאים התחייבות מצד אברם כצד שני בברית. גם ההתחייבות הקימת בברית: "גר יהיה זרעך", אינה פעילה, כלומר: אין כאן התחייבות לפעול, אלא נבואה: כך יקרה! ואילו אברם עצמו: "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, תקבר בשיבה טובה". על סבילותו של אברם יעידו הצורות הסבילות המרובות בפרשה: "ויוצא אותו החוצה"; "ותרדמה נפלה על אברם"; "והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו". (אמנם, את ההכנה לברית - איסוף החיות ומעשה הביתור, ואת השמירה על הפגרים עשה אברם). בסיכומה של הברית שוב חוזרת ההדגשה: "ביום ההוא כרת ה' ברית את אברם"³⁰. צורה זו: "כרת את", בניגוד לצורה "בריתי ביני ובינך"³¹, נראה שמביעה שוב את הפאסיביות של אברם. אברם מכין את התנאים לברית. הוא מקים את הציויים: בא לארץ, מנסה לספור את הכוכבים (הקיימים) לאחר שהוצא החוצה, מבקש את הבטחון ("במה אדע"), ושומר על הקיים ("וישב אותם אברם"), אך אינו פעיל ביצירת הברית.

אמנם, לראשונה יש כאן התחייבות "משפטית" של הא-לוהים לאדם מסוים; לא כברית שלאחר המבול, שם הברית היא עם כל המציאות: "ביני וביניכם ובין כל נפש חיה"³². אולי לכן גם, להבדיל מנח, נדרש אברם להכין "תשתית" לברית, אך לא מעבר לזה. אברם נשאר עדין אברם. אין בה בברית זו שינוי שמו, שינוי מהותו של אברם. כל שהשתנה הוא שההבטחה, שנראה שאברם לא ראה קודם לכן את סיכוייה, חוזקה בברית. הברית נכרתת על ידי גילוי א-לוהי (ניסי) העושה מעשה של כריתת ברית. ההתחייבות מצד אברם היא (וגם זה לא נאמר במפורש) לקבל על זרעו את העינוי בארץ לא להם אשר ממנה "ישוּבו הנה". ועוד נשוב לענין זה בעז"ה.

2. ברית המילה

לאור דברים אלה, נראית פרשת ברית המילה שונה מאד ואף מנוגדת במספר נקודות לברית בין הבתרים.

לעומת מה שמצינו בב' בין הבתרים את אברהם מבקש ושואל, וזה מה שהביא לברית, הרי כאן בא הגילוי האלוקי כיוזם. "ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים. וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני א-ל ש-ד-י, התהלך לפני והיה תמים. ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד"³³. אברם, לא רק שלא ביקש את הברית, נראה שהוא נבהל ממנה: "ויפול אברהם על פניו"³⁴.

29 עיין יחזקאל כ', לז-לח.

30 בראשית ט"ו, יח-כא.

31 לקמן י"ז, ב.

32 ט', טו.

33 י"ז, ב.

34 שם, ג.

בברית זו מודגשת ההדדיות הרבה יותר: "הקיימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריו: ...להיות לך לא-לוהים ולזרעך אחריו. ונתתי לך את ארץ מגוריו... והייתי לכם לא-לוהים"³⁵. זו הבטחת ה'. וכנגדה: "ואתה - את בריתי תשמור..."³⁶. ה' יקיים את חלקו בברית ומאידך אברהם וזרעו ישמרו את ברית ה': "ביני וביניכם... הימול לכם כל זכר"³⁷.

כאן, שלא כבברית בין הבתרים, הדגש אינו על ההוצאה אלא על התכלית: "כברית עולם. להיות לך לא-לוהים ולזרעך אחריו. ונתתי לך ולזרעך אחריו את כל ארץ כנען... והייתי להם לא-לוהים"³⁸. תוכנה של ברית זו הוא היחוד. לא במובן של שלילת האחרים ("אשר הוצאתיך מ...")³⁹ אלא במובן חיובי של יצירת קשר פעיל, התקשרות גמורה ושלמה "להיות לך לא-לוהים" מזה, ו"והתהלך לפני והיה תמים" מזה. לכן הברית היא "ביני ובינך" (לעומת "כרת ברית את" בברית בין הבתרים, כנ"ל).

עתה נעשה אברם לאברהם. ברית זו משנה את מהותו של אברם והוא הופך לאיש אחר. שוב אינו הארמי, העברי - מעבר הנהר, זה שיצא מאור כשדים, אלא הוא - המתהלך לפני ה', זה אשר ברית בינו ובין א-לוהים. זה אשר ה' הוא לו לא-לוהים⁴⁰.

יש להעיר שזהו המקום הראשון בתורה בו מופיעה הצורה "להיות לא-לוהים", וכבר הביא ר' צדוק הכהן מלובלין⁴¹ מסורת, על פיה "שורש כל ענין" במקום שבו מופיעה לראשונה המילה בתורה. נראה, ש"חלות הענין האלוקי" -אם נשתמש במטבע לשונו של ריה"ל- תלויה בברית במובנה הזה, במובן ההתקשרות הדו צדדית השלמה: "התהלך לפני והיה תמים".

נצחיותה של הברית מודגשת בחזרה המרובה על "זרעך אחריו"; "לדורותם";

35 שם, ז-ח.

36 שם, ט.

37 שם, יד.

38 שם, ז-ח.

39 יש להעיר, שבעשרת הדברות, לפני "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" נאמר "אנכי ה' אלוקיך" ואלי יש לקשור זאת לפתיחה כאן "אני א-ל ש-ד-י" ולהבטחה "להיות לך לא-לוהים". ויש לעיין בכך ואכמ"ל.

40 הקבלה מענינת למילה בהקשר זה היא מנהג שרווח באזור באותה תקופה, וגם מאות שנים לאחר מכן. שעם קנין עבד, חותם בו רבו את חותמו ונותן לו שם אחר. עיין בספרו של אשר גולק, השטרות בתלמוד לאור הפפירוסים היווניים ממצרים ולאור המשפט היווני והרומי. ערך והוסיף הערות רנון קצוף. עמ' 132, בעיקר בהערה 35 וכן במאמרו של C.P. Jones, המוזכר שם: "Stigma Tattooing and Branding in Graeco - Roman Antiquity" (סימנים וכתובות קעקע בעולם העתיק היווני והרומי), בתוך The Journal of Roman studies 77 (1987), עמ' 139-155. תודתי לחותני, פרופ. קצוף, על מראה המקומות.

41 בספרו ישראל קדושים אות ז'

לדורותיכם", וכן בצורה החוזרת "עולם... עולם": "לברית עולם להיות לך לא-לוהים"⁴²; "ונתתי לך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם"⁴³; ואל מול זה: "והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם".

זה גם פשר השם שמקבל אברהם. דוקא כעת יכול הוא להיות לאב המון גוים. כפרט המקיים את מצוות א-לוהיו, אין בעצם כל קשר בינו לבין פרטים אחרים בעולם. אולם מרגע ש"ה' לו לא-לוהים", מקבל הוא זיקה אל כל ברואי הא-לוהים, והרי הוא, אשר לו הקשר ההדוק ביותר עם בוראם המחיה את כולם - נעשה להם אב. אולי זה חלק ממה שכיוונו לו חז"ל בדרשתם המפורסמת⁴⁴, שכל העולם תלוי בברית, שנא' אם "לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתו"⁴⁵.

נראה שזו משמעות היחס בין ברית בין הבתרים לברית המילה.

ברית בין הבתרים היא הבסיס. ללא "אשר הוצאתיך מאור כשדים"⁴⁶, בלא שהניתוק "מארצך וממולדתך ומבית אביך"⁴⁷ יאושר וקוים, ובלא שמאידך גיסא תקוים הבטחת ה' אין לאברהם כלל קיום בארץ. עדיין הוא "ארמי אובד"⁴⁸, נע ונד; וכיון שאין לו זרע אין לו כלל אחיזה בארץ. אין כל המשכיות לעמידתו לפני ה', ואינו אלא צדיק נוסף המקיים את דבר ה'. ברית בין הבתרים מבטיחה את המשך עמידת אברם כעבד לפני ה'. החידוש שבה הוא הבחירה הקבועה, המוחלטת באדם מסוים ובזרעו וההבטחה המתמשכת ("לזרעך נתתי"), אע"פ שאין בברית זו בטוי של נצחיות (מעין "עד עולם").

רק על בסיס זה, כעליה על גבי בנין, כתוכן הניצוק אל כלי, יכולה לבא ברית המילה: "לברית עולם. להיות לך לא-לוהים ולזרעך אחרך"⁴⁹.

3. המילה לעומת הקשת

ניתן להצביע על הקבלה בין ברית המילה לברית ה' עם נח, הבאה לידי ביטוי במספר צירופים מקבילים: "ברית עולם"⁵⁰; "ברית ... ביני וביניכם"⁵¹;

42 שם, ז.

43 שם, ח.

44 מדרש זה מופיע בניסוחים שונים במקורות רבים ביניהם: אסתר רבה, פרשה י"ז, י"א. ובמדרשים המקבילים על אסתר, תנחומא לך לך נ' אגדת בראשית י"ז, א.

45 ירמיה ל"ג כה.

46 טו, ז.

47 י"ב, א.

48 כפירוש האבן עזרא לדברים כ"ו ג: נווד (בדואי) חסר בית ונחלה שמוצאו מארם

49 י"ז, ז.

50 ט', יז - י"ז, ז יג יט.

51 ט', יב יג טו יז - י"ז, ב ז י יא.

"והיה/והיתה לאות ברית"52; "זאת אות הברית"53 "זאת בריתי"54. בשתי הבריתות אנו מוצאים ציווי. שתיהן בריתות המתחילות חיי אדם על אדמה, בריתות המבטיחות קיום. אך גדול הוא ההבדל. בברית נח, ה' הוא נותן אות הברית: "את קשתי נתתי בענן"55 אמנם הברית היא הדדית - "ביני וביניכם"56, אך כל שנדרש מהעולם הוא "פרו ורבו", ו"שופך דם האדם באדם דמו ישפך"57. כלומר: כל שנדרש מהעולם הוא עצם קיומו, ואי הריסתו.

בברית נח ההבטחה היא ללא פקפוק: "ולא יכרת עוד בשר...58. לעומת זאת, בברית המילה נמצאת לראשונה בתורה "הנקמה שאין גדולה ממנה" (כלשון הרמב"ם59) - הכרת. "וערל זכר אשר לא ימול את בשר עורלתו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה - את בריתי הפר!"60.

שמא ניתן לנסח את ההבדל כך: ברית נח היא "בענן", מרוחקת מהאדם ואילו ברית המילה - מעוצמתה הוא שהיא בבשר. אין היא אות סמלי (גם לא אות חד פעמי, להבדיל מברית בין הבתרים: "תנור עשן אשר עבר"61), אלא היא אות באדם עצמו, אות שאינו סר לעולם, כפי שביטאו זאת חז"ל במדרשם המפורסם על דוד המלך62. "והיתה בריתי בבשרכם"63 במקום בו עשוי הבשר ליצור קשר, שם נקשר אות הברית, קשר האדם בא-לוהיו.

4. פלאיותה של הברית

נשוב אל אברהם, עם קבלתו את ברית המילה.

נראה שבשלב ראשון לא יכול היה אברהם להכיל ולהבין את המשמעות, את הצורך או את הסיכוי לברית זו. על כן הוא מבקש "לו ישמעאל יחיה לפניך"64. כמצוה ברור שמקבל הוא את המילה מיד. אך נראה כאילו לא תפס את מלא משמעותה: "כי שרה שמה..

52 ט', יג - י"ז, יא.

53 ט', יב.

54 י"ז, י.

55 ט', יג.

56 שם.

57 ו-ז.

58 שם, יא.

59 הלכות תשובה, ח', ה.

60 י"ז, יד.

61 ט"ו, יז.

62 ספרי דברים, פסקא לו, ובשעריד; ירושלמי בכורות פ"ט ה"ה (י"ד ע"ג); מדרש תהילים, מזמור ו', למנצח ועוד.

63 י"ז, יג.

64 י"ז, יח.

וגם נתתי ממנה לך בן...⁶⁵. את העובדה שאין כאן רק נתינת הבטחה נוספת לזרעו הקיים - ישמעאל, אלא פתיחת שער חדש; התחלה חדשה הנראית חסרת סיכוי מעיקרה, ולא מן השפחה אלא מאשת בריתו - משרה; לא יעוד נוסף ניתן, אלא שינוי כללי מוחלט: "לא יקרא עוד את שמך אברהם"⁶⁶. מצבם הגופני - גילם של אברהם ושרה - מדגיש ומגלם את חוסר הסיכוי ליצירה חדשה "הלבן מאה שנה יוולד?! ואם שרה הבת תשעים שנה תלד⁶⁷?!". ודווקא מתוך חוסר סיכוי זה באה התשובה: "אבל שרה אשתך יולדת לך בן"⁶⁸ - כנגד כל הגיון וסבירות. לכן: "וקראת את שמו יצחק"⁶⁹ זה שמו, זה ענינו של הבן הנולד - היות עצם לידתו דבר מפתיע, מצחיק, חסר סיכוי.

דיוקא מחדיד הפלא, חוסר ההגיון וחוסר הסיכוי שבברית זו באה נצחיותה "לברית עולם". אין היא דבר מובן הנובע מסיבות, וממילא יכול גם להבטל הבעדר אותן סיבות או על ידי סיבות חזקות מהן. הברית היא חסד אלקי⁷⁰. אין היא רק כחסדו של ריבון אנושי, המעניק חנינה והגנה לעבדיו, אלא, מן החסד שבה - היותה ברית הודית. בכך שאברהם נקרא להתהלך לפני הא-לוהים, בכך שהא-לוהים כורת ברית "ביני ובינך"⁷¹. לכן "ואתנה בריתי"⁷². בלא נתינת הברית על ידי הא-לוהים לא תתכן הברית, משום שדוקא בגלל אופיה כהודית היא בלתי אפשרית מבחינה אנושית. "ואת בריתי אקים את יצחק"⁷³. התמשכות הברית היא דווקא ליצחק, דווקא לבן הזה שלידתו פלאית, שלידתו היא גילוי הברית. ברית זו היא למעלה מטבעו של העולם הזה. על כן דוקא "ביצחק", זרע הברית בין אברהם לאלקיו והברית בינו לאשת בריתו, דווקא בו "יקרא לך זרע"⁷⁴.

5. הצעה בענין העקדה

אחד הטכסים הקבועים בבריתות. הן בתנ"ך (למשל בשמות כ"ד) והן כפי הנראה במצרים⁷⁵, הוא הקרבן. משמעותו של אקט זה היא, כפי הנראה, לציין את המחוייבות של הצד "מקבל הברית" כלפי הריבון או הא-ל עד כדי הקרבת עצמו. ממהותה של ברית א-לוהים, שאינה הסכם, חוזה גרידא, בחינת תנו למלך את אשר למלך. בברית זו כל הקיום אינו אלא מכח הברית. על כן, שיא גילוייה של הברית הוא

65 שם, ט"ו-ט"ז.

66 שם, ה.

67 שם, יז.

68 שם, יט.

69 שם.

70 ע' דברים ז', יב: "ושמר ה' א-להיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך".

71 י"ז, ב.

72 שם.

73 שם, כא.

74 כא, יב.

75 עיין אנציקלופדיה עברית, ערך "ברית".

ביטול שלם ומלא של הכל, של כל המובן והמסתבר, של עצם הקיום. כפי שראינו, יצחק הוא זרע הברית והוא אשר בו "יקרא לך זרע". שיא קיום הברית של אברהם הוא, לכן, הקרבת אותו זרע- פלא שכל קיומו בביטולו לא-לוהים. וכדברי חז"ל⁷⁶: "יצחק - עולה תמימה" בתמימותו, בשלמותו עולה הוא לה'. "והא-לוהים (שהוא השם המופיע בפרשת ברית המילה) נסה את אברהם"⁷⁷ לברר ולהראות⁷⁸ את מלא הדבקות של אברהם [וזרעו] בברית: "עתה ידעתי כי ירא א-לוהים אתה"⁷⁹. לפי זה תתבאר יפה סמיכות הפרשיות להולדת רבקה ומציאתה - רק מתוך מסירות גמורה זו שבעקדה, מתאפשר המשך בית אברהם.

שמה לזאת כיוונו חז"ל בתקנם בברכת זכרונות מעין החתימה סמוך לחתימה: "ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור ברוך אתה ה' זוכר הברית.

76 בראשית רבה, פרשה ד', ג.

77 כ"ב, א.

78 עיון בפרשנים ובמדרשים השונים מראה מספר פירושים ל"ניסה" ביניהם מלשון נסיון, ומלשון נס = דגל: עיין בראשית רבה, פרשה נ"ה, ויהי אחר; תנחומא וירא, סימן מג; אגדת בראשית פרק ל"ב ואלה הגוים.

79 שם, יב.